

MEŞÂKKU'L-'UŞŞÂK'TA ÂŞIK, MAŞÛK VE AŞKIN GÜCÜ

Bahir SELÇUK*

ÖZET

Nergisi'nin Meşâkku'l-'uşşâk'ı birbirinden bağımsız on aşk hikâyesinden oluşmaktadır. Eserde yer alan hikâyeler, dil, üslûp; hikâye tekniği ve içerik bakımından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, Meşâkku'l-'uşşâk'taki hikâyelerin konusunu oluşturan aşk düşüncesi âşık, maşûk ve aşkın gücü çerçevesinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nergisi, Meşâkku'l-'uşşâk, aşk, âşık, maşûk, aşkın gücü.

LOVER, LOVED AND POWER OF LOVE IN MEŞÂKKU'L-'UŞŞÂK

ABSTRACT

Nergisi's Meşâkku'l-'uşşâk consists of several ten love stories. The stories in this work carry weight with style and content.

This study points to and analyzes the thought of love (lover, loved, power of love) in Meşâkku'l-'uşşâk's stories.

Key Words: Nergisi, Meşâkku'l-'uşşâk, love, lover, loved, power of love.

Giriş

Klâsik kültürümüzün temel felsefesini oluşturan aşk beşerî, dinî, tasavvufî boyutlarıyla belki de en fazla Klâsik edebiyatımıza yansımıştır.

---

* Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bahirselcuk@gmail.com

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Klâsik şiirde gerçek hayatında bir aşk macerası yaşamamış, hayatına henüz aşk denilen hadise girmemiş olsa da bu edebiyatın dünyasına adımını atan kimse daha başından, bütün diğer şairler gibi aşkı ve aşkın ıstıraplarını dile getirmek, kendisinden devamlı söz edeceği bir ideal sevgili sahibi olmak zorundadır. Şairin aşk duygusunu şiirine mihver yapması, kendini muhakkak âşık pozisyonunda göstermesi bu edebiyatın uyulması şart olan teşrifat kurallarındandır (Bkz. Akün, 1994: 414).

Geleneksel aşk düşüncesinin sıkça terennüm edildiği gazel ve mesnevilerde, aşkın genelde idealize edildiği, realiteye önem verilmediği, âşık ve maşûk psikolojilerinin derinlemesine çözümlenmediği, bir minyatür gibi olay çizgisinin ağırlıklı olduğu, neredeyse diğer bütün unsurların bunun gölgesinde kaldığı; göndergesellik boyutunun fazla olduğu şehrengizlerde ise aşktan ziyade güzel ve güzellik tasvirlerinin yoğun olduğu görülür.

Klâsik hikâye sahasında nispeten gerçeklik ve yaşanmışlık boyutunun, realitenin şiire nazaran daha fazla olduğu göze çarpar. Gerçi klâsik edebiyatta manzum ya da mensur bir olayı anlatan tarih, masal, efsane, destan, menkıbe gibi eserler genel olarak hikâye adıyla adlandırılmışsa da bahis konumuz mensur hikâyelerdir.

Mensur hikâyelerden itibar gören, bir sanat eseri olarak kabul görenler de sade nesirle yazılmış olanlar değil, süslü nesirle yazılmış hikâyelerdir. Fakat mensur hikâyeler arasında da süslü nesirle ve ağdalı bir dille yazılmış hikâye sayısı sınırlıdır (Kavruk, 1998: 6-7).

16. yüzyılın ilk yarısına kadar mensur hikâyelerde yerlilik, realite, gerçeklik kavramları pek göze çarpmaz. 17. yüzyıldan itibaren mahallileşme ile beraber tamamen yerli, orijinal hikâyeler kaleme alınır (Kavruk, 1998: 70). Bu hikâyelerde eskisi gibi olağanüstü şahıslara, olaylara fazla yer verilmemekte, konular güncel hayatın sıradan olaylarından hareketle kaleme alınmaktadır (Kavruk, 2006: 307).

17. yüzyılda sanatlı/süslü nesirle kaleme alınan ve tamamı aşk hikâyelerinden oluşan eserlerden biri de Nergisi'nin Meşâkku'l-'uşşâk¹ adlı eseridir. Nergisi'nin Hamse'si içerisinde yer alan Meşâkku'l-'uşşâk, hem dil-üslûp, hem de çoğu telif hikâyelerden oluşan muhtevasıyla süslü nesir/klâsik hikâye geleneği içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Giriş kısmındaki ifadelerden, dil ve

¹ Bu çalışmada, daha önce tarafımızdan hazırlanan “*Nergisi, Meşâkku'l-'uşşâk (İnceleme-Metin)*”, Salkımsöğüt Yay., Erzurum: 2009” adlı eserden faydalanılmıştır. Göndermede bulunulan sayfa numaraları da bu esere aittir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

üslubundan anlaşıldığı üzere eser, sanat göstermek gayesiyle yazılmıştır. Mazıoğlu'nun (1983:130) da ifade ettiği üzere “Nergisi'nin dili, üslûbu ağır olduğu hâlde hamsesindeki eserleri çok beğenilmiş ve çok okunmuş”tur.

Nergisi, eserinde manzum veya mensur pek çok esere konu olan aşk düşüncesini, birbirinden bağımsız on hikâyede işlemiştir. Hikâyelerden yedisi (IV, IX, ve X. hikâye dışındakiler) ilk kez Nergisi tarafından kaleme alınmış ve bu hikâyeler, genelde Nergisi'nin bizzat tanıklık ettiği olaylar üzerine kurulmuştur. Eserin dibâcesinde anlattığı olayların kurmaca değil gerçek olduğuna vurgu yapan yazar, hikâyelerde de sık sık aynı şeyi yineler. Bu yönüyle eserdeki hikâyeler, edebiyatımızdaki realist hikâyelerin ilk örnekleri arasında sayılabilir. Kavruk (2006: 307), Nergisi'nin hikâyelerinin, içerik bakımından modern hikâyelerden pek de farklı olmadığını belirtir.

Eserde Arap ve İran edebiyatından alınmış konular değil, Osmanlı coğrafyasında yaşanmış aşk merkezli olaylara yer verilmiştir. Hikâyelerde mekan, Saraybosna, İstanbul, Edirne, Ankara gibi Osmanlı coğrafyasından şehirlerdir. Dönemin eğlence ve dinlence yerleri, ticaret hayatı, şehir hayatı, giyim-kuşam ve meslekleri hakkında pek çok detayı eserde bulmak mümkündür.

Meşâkku'l-'uşşâk'taki ağır dil ve sanatlı üslûp, “gerçeklik, yaşanmışlık, yerlilik” özellikleri ile dikkat çeken aşk düşüncesini ve hikâyeye tekniğini gölgede bırakmıştır.

Meşâkku'l-'uşşâk'taki aşk düşüncesine dikkat çekmeyi amaçlayan bu çalışmada olay zinciri verildikten sonra hikâyelerde baş rolü paylaşan âşık ve maşûkun belirgin özellikleri, âşkın gücü, âşkların neticeleri üzerinde durulacaktır.

I. Hikâyelerdeki Olay Zinciri

Başkahraman olan âşığın ağırlıklı olarak sahnede olduğu, olay örgüsünü âşkın şekillendirdiği hikâyelerin olay zinciri aşağıdaki gibidir:

I. Hikâye: Bir tüccar, Saraybosna'da bir gence âşık olur, kervanını ve ticareti bırakır, çaresizce şehirde dolaşır. Sevdiği kendisinden kaçır, âşık uzun süre vuslat arzusu çeker, aşk tesiriyle kemale erer, sevgilisi yanına kadar gelir. (s.148-161)

II. Hikâye: Bir âşık, şiddetli bir kış mevsiminde sırf İstanbul'a giden sevgilisine refakat etmek amacıyla bir aylık yolu aşır, İstanbul sınırına kadar gelir, sevdiği şehre girdikten sonra kendisi şehre girmeden geri döner. (s.161-167)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

III. Hikâye: Kıskançlık duygusu içinde sevdiğini takip eden, onun bir ara başkalarıyla eğlendiğini gören âşık, üzüntüden kendini yüksekçe bir köprüden aşağı atar, çevredekilerin yardımıyla sudan çıkarılan âşığın bu davranışı karşısında sevgilisi kendisine iltifat eder. (s.167-170)

IV. Hikâye: İranlı şair Riyâzî, kendisini sınamak isteyen sevgilisinin, köprüden atla demesi üzerine Şah Melik Köprüsü'nden atlayıp can verir. (s.170-173)

V. Hikâye: İkiyüzlü bir sofu; âşık olup uzun müddet sevdiğinin peşinden koşturur, sevgilisi şehirden ayrılacağı zaman önceden hediye etmiş olduğu ihramı kendisinden ister. (s.173-178)

VI. Hikâye: Bir şeyh, ömrünün sonlarına doğru âşık olur, uzun süre mücadele eder, halkın diline düşer; beşeri arzulardan uzak âşkıdan dolayı mutlu sona ulaşır. (s.179-191)

VII. Hikâye: Bir âşık, kendisinden uzaklaşan sevgilisini gönülden yakarışları ve duaları sonucu, ayaklarına kadar getirir ve sevgilisi bir daha kendisini terk etmez. (s.191-225)

VIII. Hikâye: Varlıklı ve iyi bir zat, ahir ömründe âşık olur, varını yoğunu sevgilisine harcar. Sevdiği habersiz çıkıp gidince yaşlı âşık, yataklara düşer, sevgilisinin adını anarak can verir. (s.225-232)

IX. Hikâye: Güzelliği ile meşhur Ferdî, kendisine saplantı derecesinde âşık olan bir gencin önce gözünü çıkarır, daha sonra da onu öldürmek zorunda kalır. (s.232-238)

X. Hikâye: Ferdî'ye âşık bir yeniçeri ağası, bütün zamanını Ferdî'ye ayırır, görevini ihmal eder. Maiyetindeki askerlerin başıboş kalıp talana girişmeleri üzerine padişah tarafından öldürülür. (s.238-249)

II. Başkahramanlar: Âşık ve Maşûk

Olay ağırlıklı hikâyelerden oluşan Meşâkku'l-'uşşâk'ta şahıs kadrosu sınırlıdır, sahnede hakim olan kahraman âşıktır. Yalnızca son iki hikâyede maşûk konumundaki Ferdî, ağırlıklı olarak sahnede yer alır. Diğer şahısların olay örgüsü içinde görünüp kaybolması âşık ve maşûğun ilişkileri çerçevesinde teşekkül etmektedir.

Hikâyelerde, olay kahramanı olarak beliren ve bireysellikleri ön planda olan âşık, maşûk, rakîb, refik vb. rolündeki kahramanların, diğer taraftan sahip oldukları bir toplumsal statüleri vardır. Meşâkku'l-'uşşâk, bu yönüyle destan, mesnevi, halk hikâyesi gibi tahkiyeli eserlerden ve Divan şiirinden ayrılır. Hikâye kahramanlarıyla

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

(isimleri, cinsiyetleri, yaşları, mensup oldukları sosyal tabaka ile) dış dünyadaki bireyler arasında örtüşme oldukça fazladır.

Kahramanların tamamı, sosyal hayatı çeşitli yönleriyle temsil eden “âlim, şeyh, derviş, sûfi; meyhaneci, kahvehaneci, kahvehaneci çırağı, ciltçi, tüccar; yeniçeri, yeniçeri ağası, bostancıbaşı, yaybaşı” gibi meslek veya sanat erbabı kişilerdir (Bkz. Selçuk, 2009b).

Meşâkku'l-‘uşşâk'ta da geleneksel eserlerde olduğu gibi âşık, aşk ıstırabı ile değişik ruh hâlleri yaşarken maşuk moral bakımdan tek boyutlu ve psikolojik derinlikten mahrumdur. Kendisini seveni devamlı hasret ve ayrılık duygusu içinde tutmakta, ümitle ümitsizlik arasında sürüklemekte; âşiğe bir ıstırap terbiyesi verme rolünü üstlenmektedir.²

a. Âşık

Meşâkku'l-‘uşşâk'ta başrolü oynayan âşıklar, olay örgüsündeki tutum ve davranışlarına, psikolojilerine göre “deli, çaresiz, idraksiz... gibi çeşitli göstergelerle ifade edilmektedir. Hikâyelerde aşk derdinin neredeyse bütün yükünü taşıyan âşık olduğu için Nergisî, eserine (Meşâkku'l-‘uşşâk/âşıkların meşakkatleri) adını uygun görmüştür.

Hikâyelerde âşıklarda, yaşadıkları aşktan dolayı “ayrılık acısı, kavuşma arzusu, sitem, üzüntü, kıskançlık, çaresizlik” duygularının galip olduğu dikkat çeker. Yaşanan bu yoğun duygular nedeniyle âşıkların kararsızlık, ikilem içinde oldukları, bağırıp çağırdıkları, garip ve divane tavırlar sergiledikleri, toplumsal normlara uymadıkları, ölmeyi düşündükleri, bireysel sorumluluklarını yerine getirmediikleri görülür.

Maşûklara kıyas edildiğinde âşıkların orta yaşlı veya yaşlı olduğu görülür. II. ve IX. hikâyelerde yer alan âşıklar, fakir ve perişan bir hâldedirler. II. hikâyedeki âşığın şiddetli kışta üzerine giyebileceği bir elbisesi dahi yoktur. IX. hikâyede Ferdî'ye âşık olan kişi de işsiz güçsüz, avare biridir. İki hikâyede âşıkların isimleri de verilir: Hoca Himmet (I. hikâye), Riyâzî (IV. hikâye).

Âşıklar, genelde yazar tarafından olumlu bir biçimde tasvir edilir. Sadece I. ve V. hikâyelerdeki âşıklar olumsuz bir biçimde yansıtılırlar. I. hikâyenin kahramanı Hoca Himmet, âşık olmadan önce görgüsüz, nezaketten uzak, mal canlısı biridir; fakat âşık olduktan sonra uzun müddet çektiği sıkıntılar sebebiyle olgunluk kazanır,

² Klâsik şiirdeki âşık ve maşûkun özellikleri için (bkz. Akün, 1994: 415)

kişilik değişimine uğrar. Bu nedenle Hoca Himmet, sadece hikâyenin başında olumsuz olarak tasvir edilir. V. hikâyenin kahramanı kaba, riyakâr sofu, muhabbet ehlini, âşıkları küçümserken sonradan kendisi de âşık olur. Fakat hikâye boyunca aşkın bu sofuda olumlu bir etkisine rastlanmaz. Öyle ki ayrılık esnasında bu âşık, sevgilisine önceden vermiş olduğu hediyeyi zorla alır. Bu nedenle hikâye boyunca bu âşık, pek çok olumsuz sıfatla anılır.

Hikâyelerdeki (V. hikâye hariç) âşıkların hemen hepsi sevdiği için her türlü eziyete, hakarete katlanmış, ölümü seve seve göze almıştır:

I. *hikâyede* âşık; sevgilisi için çok sevdiği malı mülkü terk etmiş, sevdiğinin ailesinden eziyet görmüş, ayrılık acısı çekmiş, çevresi tarafından kınanmıştır.

II. *hikâyede* âşık, kışın şiddetli soğuşuna ve kafiledenkilerin itirazına rağmen sırf sevdiğine eşlik etmek amacıyla, bir aylık yolu aşmış, İstanbul sınırına kadar gelmiş; ama şehre girmeden geri dönmüştür.

III. *hikâyede* sevdiğinin dostlarıyla bir mesirede eğlendiğini gören âşık, kıskançlık ve çaresizlik duygularının tesiriyle köprüden atlayarak hayatına son vermek istemiştir.

IV. *hikâyede* İranlı şair Riyâzî sevgilisinin, kendini köprüden at isteğine uyup kendini köprüden atmış, canını feda etmiştir.

VI. *hikâyede* çevresinde sevilip sayılan yaşlı şeyh, aşka düştükten sonra hem çevresinden hem de eşinden şiddetli tepki görüp dışlanmıştır.

VII. *hikâyede* âşık, sevdiği tarafından reddedilmiş, uzun müddet ayrılık derdiyle perişan olmuş, hatta intihar etmeyi düşünmüş; fakat arkadaşları tarafından engellenmiştir.

VIII. *hikâyede* çevresinde sevilip sayılan yaşlı bir âlim, âşık olunca eski itibarını kaybetmiş; uğruna servetini harcadığı sevgilisi tarafından terk edilmiş, üzüntü içerisinde sevgilisinin adını anarak can vemiştir.

IX. *hikâyede* âşık, sevgilisi tarafından dövülmüş, bir gözü çıkarılmış; en sonunda sevgilisi tarafından öldürülmüştür.

X. *hikâyede* yeniçeri ağası, sevdiği uğruna işini gücünü bırakmış, maiyetindeki askerlerin yağmaya girişmesi üzerine sultan tarafından öldürülmüştür.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

b. Maşûk

Divan edebiyatı söz konusu olunca sevgili göstergesinin kadına işaret edip etmediği tartışma götürür bir konudur. Fakat Meşâkku'l-'uşşâk'ta, en azından metin bağlamında, âşık ve sevgilisinin erkek olduğu görülür. Hikâyelerdeki bazı sevgililerin isimleri (Osman, Ferdî, İbrahim Dilkeş), bunların sosyal hayat içerisindeki rolleri (ciltçi, ayakkabıcı, tüccâr, cambaz, stajyer) sevgililerin cinsiyeti hakkındaki somut göstergelerdir.

Yazarın dibâcede, garip aşk hadiselerine yer verdiğini söylemesi, hiçbir hikâyede bu aşkların cinsellik yönüne değinilmemiş olması, genel olarak âşıkların maşûklardan yaşça büyük olması, âşıklardan bazılarının âlim, şeyh olması, bazı hikâyelerde maşûkların ailelerinin tepkisi, hikâyelere konu olan bu aşkın sıkça yaşanan bir aşk olmadığını, bu tür aşkların toplumca çok da hoş karşılanmadığını, cinsellikten ziyade güzelliğe duyulan bir aşkı yansıttığını göstermektedir.²

Meşâkku'l-'uşşâk'ta sadece iki hikâyede kadın karaktere rastlanmaktadır. Bu karakterler de olay örgüsü içinde olumsuz yönleri ile yer almaktadır. VI. hikâyede yaşlı şeyhin hanımı, kocasını sevdiği gençle başbaşa görünce hakaretler yağdırır. Bu olaydan sonra şeyh evinden ayrılır, dergaha taşınır. VIII. hikâyede bahsi geçen kadın, başkahraman olan âlimin öğrencilerinden birinin âşık olduğu bir gayrimüslümdür. Meyhaneci olan babasının yanında çalışan bu kız, "fâcire ve kahbe" sıfatları ile nitelendirilir.

Hikâyelerde yer alan sevgili, âşığa göre edilgen bir konumdadır. Gençliği, güzelliği ve işvesiyle aşka düşürdüğü âşık, derbeder bir hayat sürerken sahne gerisindeki sevgili, olup bitenden habersiz bir biçimde olağan hayatına devam etmekte, sıkıntılı durumlarda da olay mahallinden uzaklaşmaktadır. Fakat I. V. ve VII. hikâyelerde sevgilinin âşığın ayağına kadar gelişine şahit oluruz. Örneğine pek rastlanmayan bu durum, âşığın aşkındaki sebat, samimiyet ve art niyetsizliğin karşılığı gibi durmaktadır.

Sevgili rolündeki kişiler, hikâyelerde "güzellik"leriyle boy gösterirler. Sevgililerin boyları, gözleri, saçları ve bunları tamamlayan

² Bkz. (Selçuk, 2009a:66-67); Akün (1994:419), Klâsik şiirdeki bu yaklaşımı şu şekilde ifade etmektedir: "Divan şiirinde sevgilinin çok defa erkek hüviyetinde görülmesinin asıl sebebi tasavvufun aşk ve güzellik anlayışından kaynaklanır. Bu anlayışa göre Tanrı kendi güzelliğini insanda ve güzel insan çehresinde aksettirmiştir. Bu güzelliğe karşı duyulacak en saf ve en gerçek aşk şehvî duygular ve ten hazlarından uzak platonik aşktır. Araya cismanî zevk ve duyguların karışmayacağı böyle bir aşk ise kadın varlığına değil genç erkek çocuğa yönelik olduğunda mümkündür."

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

giyim ve kuşamları âşığın aklını başından alan güzellik unsurlarıdır. Yazar, bu güzellik unsurlarını tasvir ederken geleneksel mazmunları kullanmıştır.

Yazar, sevgili tipini genelde hep olumlu bir bakış açısıyla ele almıştır. Hikâyelere göre maşûkların belirgin özellikleri şöyle sıralanabilir:

I. hikâyede sevgili, sırf çılgın âşıktan kurtulmak için ticaret bahanesi ile şehri terk eder; uzun bir zaman sonra kendi âşığın ayaklarına kadar gider.

II. hikâyede kendisine bir aylık yol boyunca refakat eden âşığa karşı sevgilinin bakış açısında olumlu hiçbir gelişme görülmez.

III. hikâyede âşığın kendisi için köprüden atladığını gören sevgili, merhamete gelir, bir daha âşığını bırakmaz.

IV. hikâyede sevgili, aşklarını çekemeyenlerin sözüne kanıp sevgilisini sınamak ister. Köprüden atlamasını istediği sevgilisi bu isteğini hemen yerine getirir. Sevgili -kasten olmasa da- âşığın ölümüne sebep olur.

VI. hikâyede sevgili, âşığa yanaşmayıp ona sıkıntılar yaşatır, sonra kendisi âşığın yanına gider.

VII. hikâyede sevgili, bütün gayretlerine rağmen âşığa yüz vermez, ondan yüz çevirir; sonunda âşığın gönülden yakarışları neticesi kendi arzusuyla âşığın yanına varır.

VIII. hikâyede sevgili, yaşlı âşığın önce servetini tüketir, sonra haber vermeden onu terk edip gider; ölüm döşeğine düşen âşık, sevgilisinden haber alamayınca üzüntü içerisinde ölür.

IX. hikâyede sevgili, âşığı döver, onun bir gözünü çıkarır; sonunda âşığın tehditleri üzerine onu öldürür.

X. hikâyede de Ferdî, dolaylı da olsa âşığın öldürülmesine sebep olur.

c. Yardımcı ve Engelleyici Kişiler

Hikâyelerde seven-sevilen arasındaki konumları itibarı ile yardımcı şahıslar ve engelleyici şahıslar da yer alır.

Âşıkların hâllerine acıyan, sıkıntılarını gidermeye çalışan, sevdiklerine ulaştırmaya çalışan kişiler, genellikle sahne gerisinde yer almakta, çoğu zaman düşünceleri ile varlıklarını hissettirmektedirler. I. hikâyede âşığın hâline acıyıp ona yardımcı olmak isteyen kişiler,

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

VII. hikâyede âşığın dert ortakları yardımcı kişilere örnek olarak verilebilir.

Hikâyelerde, engelleyici kişiler yardımcı şahıslara göre daha belirgindir. İlk hikâyede, âşığı öldüresiye döven sevgilinin babası ve adamları, III. hikâyede âşığa adetâ kıskançlık krizi geçirten sevgilisinin arkadaşları, yine aynı hikâyede âşığa şaka yollu, kendini köprüden at diyen dostu, IV. hikâyede Riyâzî ile sevdiğinin arasına giren kıskanç ve kötü niyetli kişiler, VI. hikâyede çırağını, âşık olan şeyhten korumak amacıyla kahvehane odasına kilitleyen kahvehaneci, aynı hikâyede şeyhin yaşlı hanımı, X. hikâyede, Ferdî'ye hakaret eden ağanın konağındaki hademeler ve Ferdî'nin ağa ile görüşmesine mani olan babası, hikâyelerde göze çarpan olumsuz/engelleyici tiplerdir.

III. Aşkın Gücü

Yaşanan sarsıcı aşktan dolayı hâl/kişilik değişimine uğrama; arayış yolculuğuna çıkma, maddî olandan vazgeçme, çile çekme, hatta ölümü göze alma Meşâkku'l-'uşşâk'taki aşkın, âşık üzerindeki önemli etkilerindendir.

a. Hâl/Kişilik Değişimi

Hikâyelerde, kahramanların âşık olmadan önceki ve sonraki hâlleri arasında önemli farklar göze çarpar. Aşk, genelde kişiler üzerinde derin bir etki bırakarak kişilik değişimine sebep olmakta, âşık, sevgilisi uğruna makam, mevki ve servetinden vazgeçmektedir. Hikâyelerde bu duruma örnek olabilecek belli başlı olaylar şunlardır:

I. hikâyede âşık olmadan önce son derece cimri ve mal canlısı olan yün tüccarı, âşık olur; kervanından ayrılır. Çektiği sıkıntılar yüzünden önceden kaba, görgüsüz, cimri bir kişi iken aşkı sebebiyle ermişlik mertebesine ulaşır.

V. hikâyenin kahramanı, kaba saba, yobaz bir sofudur. İçi ve dışı güzelliklerden yoksun bu kişi, gönül erbabının düşmanıdır. Aşkı ve gönül ehlini küçümseyen, böylelerin meclislerine girmeyen kibirli bu kişi, günün birinde bir cambaza âşık olur. Âşık, bir müddet sonra daha önceden küçümsediği meclislere girip çıkmaya, sevdiğini görmek için neredeyse yıl boyunca cambazların bütün gösterilerine katılmaya başlar.

VI. hikâyenin kahramanı olan şeyh, tutum ve davranışlarıyla halkın gönlünü fethetmiş, sözüne güvenilir birisidir. Vaazlarında tüyü bitmemiş gençlere âşık olmanın sakıncalarından bahseden şeyh, ömrünün sonlarına doğru âşık olur. Sevdiğine ulaşmaya çalıştıkça dile düşer, dedikodulara sebep olur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

VII. hikâyenin kahramanı olan müderris (Yazar hikâyenin başında, bu hadiseyi kendi yaşamış gibi nakletmekte, kaynaklarda da bu şekilde ifade edilmektedir.), huzurlu, sıkıntısız bir hayat sürerken bir ciltçi çırağına âşık olur, uzun zaman hayatı altüst olur, derbeder bir hâle düşer.

VIII. hikâyede varlıklı bir âlim, ömrünün sonlarına doğru âşık olur, dile düşer, eski itibarını kaybeder. Varını yoğunu yoluna harcadığı sevgilisi; habersizce, kendisini yüz üstü bırakıp şehirden ayrılınca yataklara düşer.

IX. hikâyede Ferdî mahlaslı güzele âşık olan işsiz güçsüz, serseri bir genç, uzun müddet Ferdî'yi bir gölge gibi izler. Ferdî'nin bütün engellemelerine rağmen isteğinden vazgeçmeyen âşık, Ferdî'den yediği dayakla kör olur. Buna rağmen âşık, mücadelesine devam eder, sevdiğinin peşini bırakmaz. Ferdî, âşığa acıyıp engellemelerden vazgeçer. Ama âşık, sonunda Ferdî'den kendisini öldürmesini isteyecek kadar saplantılı bir kişiliğe bürünür.

X. hikâyede Ferdî'ye (yukarıda bahsi geçen) âşık olan bir yeniçeri ağası, kendisine hediye edilmiş maddî ve manevî değeri çok yüksek bir altın kemeri Ferdî'ye verir. Ferdî ile başbaşa kalınca adeta dünyayla irtibatını kesen ağa, görevini ihmal etmeye başlar.

b. Arayış Yolculuğu

Hikâyelerde şahısların “isteme, ayrılış, mücadele, buluş ve dönüş unsurları” (Çetin, 2005:195) ile ifade edilen arayış yolculuğu kalıbına aşağıdaki örnekler verilebilir.

Hoca Himmet'in her türlü eziyete rağmen kendisinden vazgeçmediğini gören sevgilisi, ticaret bahanesi ile şehirden ayrılır. Hoca Himmet, bir süre bekler; sevdiğinin dönmediğini görünce kendisi yola koyulur, Edirne'ye varır. Orada, sevgilisini görmek ümidiyle bir müddet kalır; fakat aradığını bulamayınca memleketi Ankara'ya dönmek zorunda kalır. (I. hikâye)

İçine düştüğü sıkıntılardan kurtulmak isteyen âşık, gurbete çıkar. Bir müddet üzüntü ve sıkıntı içerisinde dolaşır dursa da ayrılığın aşk derdine derman olmadığını anlar, memleketine geri döner. Sabah erkenden sevgilisinin dükkânının önüne gidip gözyaşları içinde gelişini, akşam da gözden kaybolana kadar gidişini izler, sonra gözyaşları içinde evinin yolunu tutar. (VII. hikâye)

Varını yoluna harcadığı sevdiği, şehri terk edip gidince yaşlı âlim, yatağa düşer. Hocalarının içler acısı durumunu gören talebeleri, sevdiğini bulabilmek amacıyla gidebileceği her yeri ararlar; fakat izine rastlamadan geri dönüp âlime olumsuz haberi verirler. (VIII. hikâye)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

c. Ölümey Meydan Okuma

Divan şiiri geleneğinde olduğu gibi Meşâkku'l'uşşâk'taki hikâyelerde de maşûkların ölümüne rastlanmazken âşıkların ölümü hafife aldıkları, maşûklara sadakatini ispatlamak için canlarını hiçe saydıkları, sevgili tarafından kasten olmasa da öldürüldükleri görülür.

Hoca Himmet, deliler gibi çıplak bir hâlde, sevgilisinin evinin önünde bağıırıp çağırır. Durumdan rahatsız olan gencin babası ve adamları, önce onu öldürmeyi düşünürler, sonradan bunun, ona iyilik olacağını düşünürler. Gördükleri her yerde dövüp eziyet ederek onu öldürmekten betederler. (I. hikâye)

Merdane Halife adlı âşık, sevdiğinin arkadaşlarıyla birlikte bir mesirede eğlendiğini duyar. Çılgınlar gibi koşarak mesireye nâzir Keçi Köprüsü denilen yüksek köprünün üzerine çıkar, mesirede arkadaşlarıyla eğlenen sevgilisini izler. Âşığın köprü üzerinde çaresiz bir hâlde dolaştığını gören bir arkadaşı, muziplik olsun diye senin için tek kurtuluş yolu, kendini bu köprüden atmandır, der. Âşık, arkadaşının sözü üzerine kendisini köprüden aşağı bırakır. Çevrede eğlenen kişiler ve sevgilisi, âşığı kurtarırlar. Merdane Halife'nin kendisini ölümüne sevdiğini anlayan sevgilisi, bir daha onu bırakmaz. (III. hikâye)

İranlı şair Riyazî ile sevgilisinin birlikteliğini çekemeyenler sevgilisine, Riyazî'nin aşkında samimi olmadığını söylerler. Sevgili, söylenenlere inanır ve Riyazî'nin samimiyetini sınamaya karar verir. Yine beraber oldukları bir gün sevgilisi, Riyazî'ye Şah Melik köprüsünden atlamasını söyler. Riyazî, sorgusuz sualsiz kendini Şah Melik köprüsünden aşağı atar, samimiyetini canını vererek ispat eder. (IV. hikâye)

Sevgilisine derdini açıp şiddetli tepki gören çaresiz âşık, onu gizli gizli seyretmekle teselli bulur. Bir gün, uzun müddet bekleyip gidebileceği her tarafı aradığı hâlde sevgilisinden bir haber alamayınca, onun başkasına gönül vermiş olabileceğini düşünür ve canına kıymaya karar verir. Meyhaneye gider ve yüklü miktarda içki siparişi vererek evinin yolunu tutar. Meyhaneci, sipariş edilen içkinin çok fazla olması üzerine âşığın kendisini öldürebileceğinden şüphelenir, durumu âşığın arkadaşlarına bildirir. Arkadaşları yanına giderek âşığı engellerler. (VII. hikâye)

Sevdiği, kendisini terk edince üzüntüsünden yatağa düşen yaşlı bilgenin talebeleri her yeri araştırırlar; fakat sevgilinin izini bir türlü bulamazlar. Sevdiğinin bulunacağı hayaliyle bekleyen bilge, talebelerinin tamamından olumsuz haber alınca derin bir ah çeker, sevgilisinin adını anarak ölür. (VIII. hikâye)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Ferdî'nin âşığı, sevdiğinin uğruna önce bir gözünü kaybeder, Ferdî'nin meclisinde bulunmaya nail olur. Ama bir müddet sonra yerli yersiz Ferdî'ye beni öldür demeye başlar. Bir gün bir mağarayı dolaşırken mağaranın girişini tutan âşık, hançerini Ferdî'ye uzatıp yine aynı istekte bulunur. Âşık, sen beni öldürmezsen ben seni öldüreceğim deyince Ferdî, hançeri âşığa saplar. Âşık trajik de olsa ikinci isteğine erişir. (IX. hikâye)

Ferdî'ye âşık olan yeniçeri ağası, Ferdî'ye kavuştuktan sonra her şeyi boş verir. Artık işi gücü Ferdî ile beraber yiyip içip eğlenmektir. Maiyetindeki yeniçerilerin yağmalama hadiselerine karışması ve bunun padişah tarafından duyulması üzerine ağa, idam ettirilir. (X. hikâye)

IV. Aşkların Neticesi

Kurmaca metinlerde başlangıç durumuna dönüş, mutlu son, şartırtıcı son, umutsuz acıklı son, acıklı ama mutlu son, devamı olanaklı son gibi çeşitli bitiş türlerinden bahsedilebilir (Çetin, 2005: 206; Kıran vd., 2003:52-53) Meşâkku'l-'uşşâk'taki aşklar, aşağıdaki şekillerde neticelenmektedir.

a. Mutlu Son

Hoca Himmet'in uzun zamandır ayrı kaldığı sevgilisi, kendisine döner, sıkıntıları sona erer; halkın teveccühünü kazanır, kendisine ermiş gözüyle bakılır. (I. hikâye)

Sevdiğini başkalarıyla eğlenirken gören âşık, kendisini köprüden atar, kurtarılır ve sevdiğinin iltifatına mazhar olur. (II. hikâye)

İyi niyetli şeyh, uzun müddet sıkıntı çektikten sonra sevdiğine kavuşur, başka bir şehirdeki dergâhta görevlendirildiği müjdesini alır. (VI. hikâye)

Sevgilisinden kabul görmeyen âşık, çektiği sıkıntılardan sonra gönülden yakarışları sonucu sevdiğini ayağına kadar getirir, ayrılık acısı son bulur. (VII. hikâye)

b. Trajik Son

Âşık, köprüden atlayarak sevdiğine sadakatini canını vererek ispatlar. (IV. hikâye)

Kendisini terk edip giden sevgilisinin ardından, ölüm döşegine düşen âşık, son nefesinde sevdiğinin ismini söyleyerek can verir. (VIII. hikâye)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Ferdî'ye âşık olan genç, Ferdî tarafından öldürülür. (IX. hikâye)

Ferdî'ye âşık olan yeniçeri ağası, görevini ihmal ettiğinden dolayı idam edilir. (X. hikâye)

c. Acıklı Umutlu Son

Bir aylık mesafeyi aşarak sevdiğine İstanbul sınırlarına kadar refakat eden âşık, samimiyetine hâlel gelmemesi için İstanbul'a girmeden geri döner; bu hadise yıllarca dilden dile dolaşır. (II. hikâye)

d. Şaşırtıcı Son

Âşık olan ve bir yıl boyunca sevgilisini bir gölge gibi takip eden softa, önceden hediye etmiş olduğu ihramı, şehirden ayrılan sevgilisinden ister, vermeyince ısrar eder; ihramı geri alır. Bu kaba davranışıyla alay konusu olur. (V. hikâye)

Sonuç

Meşâkku'l-'uşşâk, üslûbu ve aşk düşüncesini gerçeklik, yaşanmışlık, yerlilik boyutuyla ortaya koyma yönüyle mensur hikâyeciliğimizin kilometre taşlarındandır. Meşâkku'l-'uşşâk'ta dile getirilen aşk ve eserin hikâye tekniği, ağır dil ve sanatlı üslûptan dolayı ikinci planda kalmaktadır. Hikâyeler ayrıntılarıyla incelendikçe Meşâkku'l-'uşşâk'ın biçim ve muhteva yönünden Klâsik edebiyatın önde gelen eserlerinden biri olduğu görülecektir.

Meşâkku'l-'uşşâk'ta dile getirilen aşk, gerçeklikten soyutlanmış, idealize edilmiş bir aşk değil; zaman ve mekânı belli, kahramanları dış dünyadaki ile örtüşen, olayları olağanüstülükten uzak bir aşktır.

Âşık ve maşûkların genelde isim, cinsiyet, yaş, giyim-kuşam, makam ve mevkilerinin belli olması; olayların gerçekçi bir biçimde dile getirilmiş olması, kurgu tekniği Meşâkku'l-'uşşâk'ta öne çıkan hususlardandır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

KAYNAKÇA

- AKÜN, Ö. Faruk, (1994), TDV İslam Ansiklopedisi, C.9, İstanbul: TDV Yay.
- ÇETİN, Nurullah (2005), *Roman Çözümleme Yöntemi*, 3. baskı, Ankara: Öncü Kitap.
- KAVRUK, Hasan (1998), *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, İstanbul: MEB Yayınları.
- KAVRUK, Hasan (2006), “Orta Klâsik Dönem Mensur Hikâyeler”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 2, İstanbul: KTB Yayınları.
- KIRAN, Ayşe; Kiran, Zeynel (2003), *Yazınsal Okuma Süreçleri*, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- MAZIOĞLU, Hasibe (1983), “Eski Türk Edebiyatı”, *Türk Ansiklopedisi*, C. 32, Ankara: MEB Devlet Kitapları.
- SELÇUK, Bahir (2009a), *Nergisî, Meşâkku'l-'uşşâk (İnceleme-Metin)*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- SELÇUK, Bahir (2009b), “Nergisî'nin Meşâkku'l-'uşşâk'ında Osmanlı Sosyal Hayatından Yansımalar”, *Bilig*, Bahar (Nisan), 49, 161-176.